

Sandra MARKOVIĆ*, sandramar@t-com.me

PRILOG O RADU NARODNE SKUPŠTINE – NARODNOG PREDSTAVNIŠTVA U PERIODU 1905–1914. GODINE

ABSTRACT: *The Constitution of the Principality of Montenegro from 1905 stipulates that the Prince exercises legislative power together with the Assembly, and that until the ruler confirms them, the laws cannot be valid. The constitution also regulates the issues of appointing the president of Assembly, taking the oath of deputies, voting. The Constitution defined a significant area of work for the National Assembly. The work of the National Assembly is evidenced by the Stenographic Notes of the Montenegrin National Assembly as well as valuable archival materials. Analyzing the normative acts related to the organization and work of the National Assembly and the provisions of the Constitution, stenographic notes and archival material from the funds of the National Assembly in the State Archive of Montenegro realizes the goal of insight into the way the Assembly was organized and acted in the period 1905 to 1916.*

KEYWORDS: *constitution, parlament, stenographic notes, Montenegro*

Norme Ustava Knjaževine Crne Gore iz 1905. godine koje se odnose na Narodnu skupštinu

Nakon što je 1905. godine knjaz Nikola dao Crnoj Gori Ustav, stvoren je temelj da država dobije uređenu državnu upravu, definisane nadležnosti Skupštine, ali i državnih činovnika. Odluku o tome da treba da se donese Ustav, knjaz je objavio „Lučindanskom proklamacijom“ 31. oktobra 1905. godine.¹ Postoje podaci da je u knjaževom dvorcu razmatran Ustav „u prisu-

* Državni arhiv, Crna Gora, Arhivski odsjek za zaštitu registraturske i arhivske građe van Arhiva. State Archives, Montenegro, Archives Department for the protection of registry and archival materials outside the Archives.

¹ N. Rakočević, „Crnogorska narodna skuština 1906–1914“, Podgorica (1997), ITP „Unireks“ Podgorica, str. 15, 16.

stvu knjaza Nikole, nekoliko važnih ministara, činovnika, mitropolita Mitrofana Bana, arcibiskupa barskog Milinovića i muftije muslimanskog Mustafe Hilmi-efendija²

Prvi izbori za Crnogorsku narodnu skupštinu desili su se 27. novembra 1905. godine. Nova Skupština održala se 19. decembra 1905. godine na pravoslavni praznik Nikoljdan.³ Ustavna određenja su značila iskorak u uređivanju funkcionisanja vlasti u Crnoj Gori i akt je predstavljao ram za dalje djelovanje političkih subjekata u okviru nove institucije Skupštine. Ustav obuhvata 15 djelova podijeljenih na 220 članova. Aktom je propisano da narodnim poslanicima mandat traje 4 godine, izborne jedinice su kapetanije i šest varoških opština, što sve omogućava da se sastav Skupštine ograniči na izbor 62 poslanika. Skupštinu čine poslanici koji se neposredno biraju na izborima i poslanici koji se biraju po položaju ili funkciji koju obavljaju. To su vjerski poglavari, ali i „predsjednik i članovi Državnog savjeta, predsjednik Velikog suda, predsjednik Glavne državne kontore i tri brigadira koje određuje knjaz“.⁴

U najvišem normativnom aktu Knjaževine Crne Gore, Ustavu iz 1905. godine, u članu 3 propisano je da knjaz vrši zakonodavnu vlast zajedno sa Skupštinom.⁵ Ovo je bio presudan trenutak u istoriji države i parlamentarizma. Prethodno je proglašenjem Knjaževine 1852. godine Crna Gora izašla iz vremena vladikata, pa je lagano krenula putem jačanja svjetovne države i pripadajućih institucija. U daljim normama Ustava predviđeno je da Narodnu skupštinu saziva vladar-knjaz. Skupština može da zasijeda u redovnom ili vanrednom sazivu. Knjaz je takođe imao pravo da raspusti Skupštinu i da je odloži. Zaključujemo da je u tom dijelu imao sličnu ulogu koju u današnjem periodu razvoja parlamentarizma ima predsjednik Skupštine⁶ i predsjednik države.⁷ Iako djeluje na prvi pogled da je Narodna skupština potčinjena knjazu gospodaru, član 22. Ustava nedvosmisleno predviđa da novi vladar polaže zakletvu pred Narodnom skupštinom.⁸ Tekst zakletve glasi:

„Ja (ime) stupajući na crnogorski Prijesto i primajući Knjaževsku vlast kao Knaz Gospodar Crne Gore, zaklinjem se Svemogućijem Bogom i svijem svetiteljima, da ću zemaljski Ustav čuvati, da ću po njemu i zakonima vladati i da ću u svijema mojim težnjama i djelima dobro Otadžbine pred očima imati.

² *n.d.*, str. 17.

³ *n.d.*, str. 18.

⁴ *n.d.*, str. 19.

⁵ Ustav za Knjaževinu Crnu Goru, član 22. Cetinje, KN. Državna štamparija, 1905, fototipsko izdanje, Podgorica, 2005. godina, čl. 3.

⁶ Ustav Crnu Gore, 2007. godina, član 89, stav 2.

⁷ *n.d.*, Ustav Crne Gore, član 92, stav 3.

⁸ *n.d.*, Ustav za Knjaževinu Crnu Goru, član 22, Cetinje, KN. Državna štamparija, 1905, fototipsko izdanje, Podgorica, 2005, str. 8.

Kako se pravo zakleo, onako mi Bog pomogao, sveto Evandjelje i ovaj časni krst, koji s vjerom i ljubavlju cjelivam. Amin.“⁹

Iz sadržine zakletve nedvosmisleno proizilazi da je etička dimenzija utkana u sadržinu norme uvijena u vjerske elemente. Daljom analizom sadržine zakletve može se utvrditi da je u dijelu zakletve, generalno govoreći u granicama naše države, u suštini sadržana preteča normi o vladavini prava. Ipak „vladavina prava“ uokvirena ramom nasljedne i ustavne monarhije u to doba imala je svojih osobenosti. Protivteža neograničenoj vlasti knjaževa i drugih monarha je narodna volja uobličena u radu narodnog predstavništva Narodne skupštine. U članu 3. predviđeno je da „Knjaz Gospodar vrši zakonodavnu vlast sa Narodnom Skupštinom“.¹⁰ Normativna akta nijesu mogla važiti iako ih je Skupština usvojila, sve dok ih vladar ne potvrdi i proglasi.¹¹

U tekstu Ustava u dijelu drugom pod naslovom „Narodno predstavništvo“ od člana 41. zaključno sa članom 70. regulisana je oblast rada Skupštine. Iz navedenih odredbi saznajemo da je vladar sazivao Skupštinu u doba Lučindana 18. oktobra, što je predstavljalo redovni saziv. Vanredni saziv je oraganizovan zavisno od važnosti pitanja i poslova. Pitanje trajanja mandata poslanika takođe je definisano Ustavom i mandat je obuhvatao 4 godine. Posebnu osobenost Narodne skupštine predstavlja činjenica da je dio poslanika bio biran, a da su po normama Ustava poziciju poslanika imali i „mitropolit crnogorski, arcibiskup barski i Primas srpski, muftija crnogorski, predsjednik i članovi Državnog Savjeta, predsjednik Velikog Suda, predsjednik Glavne Državne Kontole i tri brigadira, koje Knjaz Gospodar imenuje“¹².

Na mjesto poslanika je mogao da se kandiduje crnogorski državljani koji je, između ostalog, državni plaćao godišnje poreze i dacije u visini od najmanje 15 kruna.¹³ Posebno je zanimljiva norma kojom je predviđeno da su poslanici dužni da zastupaju sve građane „Svaki narodni poslanik predstavlja cio narod, a ne samo one, koji su ga izabrali“¹⁴ Navedenu odredbu bi bilo zanimljivo razmotriti i uporediti sa savremenom praksom.

Ko je u to doba mogao biti birač u Crnoj Gori? Prema važećim normama Ustava, član 45, to su mogli biti svi punoljetni građani Crne Gore.¹⁵ U to doba odredbama Ustava je predviđeno da aktivni oficiri, podoficiri i vojnici nijesu imali pravo da izađu na izbore i glasaju poslanike po čl. 50 Ustava iz 1905. godine.¹⁶

⁹ *n.d.*, član 22. str. 8.

¹⁰ *n.d.*, član. 3, str. 4.

¹¹ *n.d.*, član 4, str. 4.

¹² *n.d.*, član 45, str. 13, 14.

¹³ *n.d.*, član 63, str. 15.

¹⁴ *n.d.*, član 60.

¹⁵ *n.d.*, član 45.

¹⁶ *n.d.*, član 50, str. 15,

Ko nije mogao da ostvari biračko pravo, nije mogao biti ni kandidat za poslanika. Prema propisima, predviđeno je da stariji od 30 godina koji daju godišnje najmanje 15 kruna dacije i poreza i koji stalno žive u Crnoj Gori mogu biti kandidati za poslanike¹⁷. U članu 54 je bilo propisano da ni „činovnici policijskih vlasti ne mogu biti birani za narodne poslanike“.¹⁸

Sadržina Stenografskih zapisnika Crnogorske narodne skupštine i Stenografskih bilješki Kralj. Crnogorske narodne skupštine

Stenografske bilješke su vođene u formi zapisnika sa unošenjem sadržine po redosljedu. Donesene odluke su nosile ćirilicom pisanu oznaku u zaglavlju:

„MI NIKOLA I, Po milosti Božjoj, Knjaz i gospodar Crne Gore.“¹⁹ Kada je Crna Gora 1910. godine tokom avgusta mjeseca proglašena za kraljevinu, donesene odluke su od tada u zaglavlju nosile oznaku: „KRALJ I GOSPODAR CRNE GORE“.²⁰

Stenografski zapisnici Narodne skupštine vjerodostojno prikazuju tok rada Skupštine.

Uočavaju se zanimljivi zahtjevi i podaci u vezi sa pojedinim geografskim pojmovima koji se razlikuju u odnosu na sadašnje stanje. U prilog tome može se navesti i predlog Narodnoj skupštini (u to doba Knjaževine Crne Gore) od poslanika Petra Dobrecovića upućen na XIV redovnoj sjednici, održanoj 17. decembra 1907. godine, u kome se navodi da je u selo Štoj, koje broji oko 90 kuća, moguće doći samo brodićem, jer je sa svake strane okruženo vodom. Ističe se da je neophodno da se u Porti Milena sagradi most kako bi povezoao selo sa kopnom.²¹

U drugom obraćanju sa iste sjednice poslanik Mirko Mijušković daje predlog da se zbog nedostataka vode na prostoru gdje živi pleme Pješivci dovede živa voda „ispod Ostroških greda s Bašine vode na Bogetiće, na mjestu koje predstavlja varošicu“.²² Na tom mjestu se nalaze i škola i kapetanski sud. Navodi se da se na tom mjestu skuplja čitavo pleme Pješivci, te da ovdje odmaraju i državna dilažansa i putnici.

Zabilježena je i molba za odsustvo povodom praznika Bajrama narodnih poslanika Adema Kolića i Asana Andrića. Molba je odobrena²³.

¹⁷ n.d., član 53.

¹⁸ Ustav Knjaževine Crne Gore za 1905, član 34.

¹⁹ Stenografske bilješke Crnogorske narodne skupštine 1910. godine, Državni arhiv Crne Gore – biblioteka, str. 283.

²⁰ n.d., XXXIII redovno zasijedanje 1911. godine, str. 677.

²¹ Stenografske bilješke Crnogorske narodne skupštine 1907. godine, Državni arhiv Crne Gore – biblioteka, str. 283.

²² n.d., str. 283–284.

²³ n.d., str. 286.

Kao jedna od osobenosti navodi se da je tokom održavanja prvog pret-hodnog sastanka, 18. novembra 1910. godine, pozvao poslanike ministar unutrašnjih djela kako bi otišli do crkve radi prizivanja Sv. duha.²⁴ U to doba ovakva praksa je bila slična i u drugim državama monarhističkog oblika uređenja.

O tome da je Skupština bila podijeljena u odsjeke svjedoči i Stenografska bilješka – stenografski zapisnik sa I redovne sjednice Crnogorske narodne skupštine od 19. novembra 1910. godine, kojom je predsjedavao Milo Dožić, a sekretar je bio Dušan Petrović. Iz teksta saznajemo da su postojala tri odsjeka sa po 24 poslanika, kao i da među poslanicima nije bilo žena.²⁵

Skupština je pratila i zbivanja u udaljenim djelovima planete uključujući oblast književosti, pa bi kao zanimljiv mogao da se navede i podatak da je na II redovnom zasijedanju, od 20. novembra 1910. godine, Skupština obaviještena da je nedavno preminuo grof Laf Nikolajević Tolstoj, „ostavio je trošno tijelo i odletio u vječnost“.²⁶

U toku 1910. godine razmatran je čitav niz predloga zakona. Ipak, posebnu pažnju zavređuju molbe. Na XII redovnoj sjednici, održanoj 16. decembra 1910. godine, predložena je molba da se zbog nedostatka pijaće vode izgrade bunari na putu od Bioča do Nožice. Molbu je u ime zainteresovanih podnio pop Novo Grujić, narodni poslanik. Na istoj sjednici podnijeta je interpelacija od strane Mila Dragojevića, narodnog poslanika, ministru finansija povodom štete koju je pretrpjela Crna Gora u vezi sa činjenicom da je u Baru smještena so koju je nabavila država, a koja je nepropisno smještena na polje, gdje je trpjela uticaj kiše i spoljnjih uslova usljed čega je poprimila nečistoće i zagađena je, pa je postala neupotrebljiva. Poslanik poziva tadašnjeg ministra finansija i građevina da se izjasni zašto se desio ovakav propust.²⁷ Povodom navedene interpelacije na XX redovnoj sjednici, 31. decembra 1910. godine, ministar finansija Filip Jergović odgovara da je to pitanje riješeno na način da nije bilo štete po državu.²⁸

Crnogorska narodna skupština je razmatrala izvještaje Finansijskog odbora o budžetskom predlogu za 1911. godinu, zahtjeve pojedinih mjesta za izgradnju škole. Privatne žalbe su podnošene po raznim pitanjima, nekada se narod žalio na visinu plate, odugovlačenje spora, tražio pomoć jer je u oskudici. Supruge poginulih boraca su tražile pomoć, penziju.

²⁴ *n.d.*, Stenografske bilješke Kralj. Crnogorske narodne skupštine, sazvane u redovan saziv 18. novembra 1910. godine, Cetinje, štampano u državnoj štampariji Kraljevine Crne Gore, 1911. godine, (Državni arhiv Crne Gore, Cetinje – biblioteka,) str.1.

²⁵ *n.d.*, str. 4–6.

²⁶ *n.d.*, str 7.

²⁷ *n.d.*, XII redovno zasijedanje 1910. godine, str. 249.

²⁸ *n.d.*, XX redovno zasijedanja 1910. godine, str. 577–578.

Na XXVIII sjednici Crnogorske narodne skupštine, dana 19. januara 1911. godine, koja je počela zasijedanje u 2 sata poslije podne po ovlašćenju Nikole I, kralja i gospodara Crne Gore, ministar unutrašnjih djela je podnio na razmatranje Predlog zakona o povlasticama (koncesijama) o potpomaganju domaće radinosti (industrije). Isti ministar je dobio i ovlašćenje da podnese na razmatranje i Predlog zakona o izmjenama i dopunama u Zakonu o ustrojstvu Ministarstva unutrašnjih djela i administrativnoj podjeli države od 15. jula 1904. godine.²⁹

Zanimljivo je pomenuti da je često predmet obraćanja građana bila žalba povodom postupanja pojedinaca ili segmenata vlasti. Kao primjer može se navesti i nekoliko žalbi poput sljedećih:

– Na V redovnoj sjednici je pročitana žalba Đura I. Baljevića koji je bio žandarm Monopola duvana. Imenovani se žalio na postupanje Uprave Monopola koja ga je ostavila bez posla bez valjanog razloga.³⁰

– Slijedi opis žalbe koja je podnesena na XXIX redovnoj sjednici Crnogorske narodne skupštine od 20. januara 1910. godine. Tako se izvjesni Vučić Bataković iz Nikšića obratio Skupštini zbog „zlostavljanja i zatvaranja po tamnici“.³¹ Žalba je usmjerena protiv upravnih i vojnih vlasti.

– Na VII redovnoj sjednici Crnogorske narodne skupštine, održanoj 25. novembra 1907. godine, poslanik Janko Spasojević iznosi tvrdnju da je tokom prethodne godine bilo mnogo žalbi naroda u vezi sa kojima nijesu donesena rješenja. Poslanik ističe da bi bilo potrebno odgovoriti na te žalbe jer je narod neobaviješten. Ukoliko se ne bi odgovorilo, predlaže da se objavi u časopisu „Glas Crnogorca“ kako bi ljudi znali da moraju opet da se žale.³² Ovo obraćanje pokazuje postojanje brige za „sav narod“ ne samo za pojedinačne glasače.

Arhivska građa u vezi sa Crnogorskom narodnom skupštinom u Državnom arhivu Crne Gore do 1916. godine

U Državnom arhivu na Cetinju u Fondu Crnogorske narodne skupštine Knjaževine – Kraljevine Crne Gore za period 1905–1914. godine (postoje i dokumenta iz 1916. godine) čuva se ukupno 48 fascikli. Većina tema u vezi sa zakonima, sporazumima i slično obrađivana je u stručnoj literaturi. U daljem slijedi prikaz najzanimljivijih akata koji se čuvaju u fondu CNS:

²⁹ *n.d.*, XXVIII redovno zasijedanje, 1911. godine, str. 882.

³⁰ Stenografske bilješke, Zapisnik sa V redovne sjednice od 23. novemba 1907. godine, str. 85.

³¹ Stenografske bilješke Kralj. Crnogorske narodne skupštine, sazvane u redovan saziv 18. novembra 1910. godine, Cetinje, štampano u državnoj štampariji Kraljevine Crne Gore 1911. godine, str. 910.

³² Stenografski zapisnik, Zapisnik sa VII redovne sjednice Crnogorske narodne skupštine od 25. novembra 1907, str. 132.

– Evo podatka da se za 1905. godinu čuva ukupno 16 predmeta. Značajno je pomenuti Proglas povodom ustanovljavanja Narodne skupštine, Lučindanski proglas, Prijestona besjeda, spisak narodnih poslanika i ostala akta.³³

– Iz fonda u vezi sa drugim godinama značajno je pomenuti akt u kome se poslanik Savo Vuletić obratio predlogom da se u Crnoj Gori otvore bolnice i ljekari rasporede po principu ravnomjernosti (akt 213. DACG CNS 1906/07 fascikla 3).³⁴

– Poslanici su se obraćali Skupštini zahtjevom da se izgradi most preko rijeke Morače između sela Vukovci i Goričani.³⁵ U arhivskom dokumentu broj 480 u istom fondu nalazi se obavještenje o podnošenu ostavke narodnog poslanika Blaža Andelića.³⁶

– U aktu broj 522 notiran je predlog poslanika Mitra Radulovića da se treba osnovati centralna bolnica na teritoriji Podgorice.³⁷ U brojnim predmetima se obraćaju učitelji i učiteljice sa zahtjevom da im se prizna radni staž koji su ostvarili npr. u Skadru. Ovdje su i zahtjevi brojnih djelova Crne Gore da im se otvore bolnica i škole, posebno ženske škole. Važno je pomenuti i akt broj 702 (u Sumarnom inventaru fonda DACG CNS u fascikli broj 6) u kome se navodi Ukaz N. K. V. Gospodara o imenovanju nove Vlade.³⁸

– U dokumentu broj 903, u fascikli broj 7 iz 1906/07. godine, navodi se da ministar unutrašnjih djela dostavlja projekat zakona o pošti, telegrafu i telefonu. Te 1906/1907. godine su se žalili Skupštini aktom broj 957 stanovnici sela Brezojevica i tražili zaštitu „od arnautskog nasilja“. Žalba je podnesena preko Vukašina Rajkovića od strane poslanika Vasa Čulafića. U isto vrijeme podnesen je i predlog zakona o opštinama.³⁹

– U fascilki broj 15 iz 1907/1908. godine čuvaju se dokumenta 218 i 224 o predlogu narodnih poslanika o izgradnji puta Nikšić – Krstac – Duga – Hercegovina.⁴⁰

– U fascikli broj 20 iz 1908/1909. nalazi se i dokument broj 35, čestitke Crnogorske narodne skupštine Skupštini u Carigradu.⁴¹ U fascikli broj 21 iz 1908/1909. godine nalazi se dokument broj 198, kojim se Narodna skušti-

³³ *Sumarni inventar Crnogorska narodna skupština Knjaževine – Kraljevine Crne Gore 1905–1914. godine*, Državni arhiv Crne Gore, Arhivski odsjek za sređivanje i obradu arhivske građe do 1945. godine, DACG, CNS f.1. 1905. godine.

³⁴ Isto, f.3. godina 1906/1907.

³⁵ Isto, f. 4, akt br. 376, godina 1906/1907.

³⁶ Isto, f. 4, akt br. 473, godina 1906/1907.

³⁷ Isto, f. 5, akt br. 522, godina 1906/1907.

³⁸ Isto, f. 6, akt br. 709, godina 1906/1907.

³⁹ Isto, f. 7, akt br. 903 i 957, godina 1906/1907.

⁴⁰ Isto, f. 15, akt br. 218 i 224, godina 1907/1908.

⁴¹ Isto, f. 20, akt br. 35, godina 1908/1909.

na obraća predsjedniku Ministarskog savjeta u vezi sa svojom odlukom da se ugroženim od zemljotresa u Italiji pošalje pomoć od 10.000 franaka.⁴²

– U fascikli broj 24 iz 1909/1910. godine čuva se arhivska građa, akt broj 62 koji sadrži podatak da je upućen telegram predsjedniku italijanskog parlamenta u vezi sa smrću Alessandra Fortisa.⁴³

– U fascikli broj 27 iz 1910. godine čuva se molba komandira Gajla Lekočevića ispred njegovih Zatrijepčana da im se pomogne oko izgradnje škole.⁴⁴

– U fascikli broj 35 iz 1911. godine, u aktu broj 187, mještani Krivače iz Polimlja žale se na napade askera i Arnauta i mole zaštitu. Ovdje se čuva i akt broj 358, u kojem je molba vršioca dužnosti kadije podgoričkih muslimana Hadži Haviza Zuber Vranića da se obezbijedi pomoć kako bi platili dva vjerska učitelja.⁴⁵ Iz 1911. godine, u fascikli broj 38, između ostalog, čuvaju se stenografske bilješke sa redovnih sjednica Skupštine, sazvane u redovni saziv 18. 11. 1911. godine. U kutiji 48 je Proglas povodom zaključenja mira u Bukureštu i dolaska Dečanskog odreda 20. 8. 1913. godine, dokument broj 1308. U istoj kutiji čuva se akt broj 1309, Sporazum o razgraničenju između Kraljevine Srbije i Kraljevine Crne Gore od 30. 10. 1913. godine.⁴⁶

– U fascikli broj 39, iz 1914. godine, čuva se akt broj 52, poziv Komande I divizije da dana 27. januara prisustvuju u manastiru organizovanom parastosu povodom odavanja počasti poginulim na Brdanjolu.⁴⁷ Daljim uviđom u arhivsku građu iz 1914. godine saznajemo da se u fascikli broj 48 čuvaju dokumeta o Projektu zakona o uvažavanju godina službe s pravom na penziju (dokument broj 1299).⁴⁸

– Posljednji popisani dokument u ovom fondu je od 2. 1. 1916. godine, pisan na francuskom jeziku, pod nazivom Deklaracija nove crnogorske vlade – Narodnoj skupštini i skupštinska rezolucija, evidentiran u signaturi 1310.⁴⁹

Aktivnosti u vezi sa izborima, izbor predsjednika, prestanak rada Skupštine

Aktivnosti u vezi sa izborima u Crnoj Gori od osnivanja Crnogorske narodne skupštine počinju od 14. novembra 1905. godine i zaslužuju pose-

⁴² Isto, f. 21, akt br. 198, godina 1908/1909.

⁴³ Isto, f. 24, akt broj 62, godina 1909/1910.

⁴⁴ Isto, f. 27, br. 100, godina 1910.

⁴⁵ Isto, f. 35, br. 187 i 358, godina 1911.

⁴⁶ Isto, f. 48, br. 1308, 1309, godina 1911.

⁴⁷ Isto, f. 39, br. 52, godina 1914.

⁴⁸ Isto, f. 48, br. 1299, godina 1914.

⁴⁹ Isto, f. 48, br. 1310, godina 1916.

ban osvrt. Prethodno je u oktobru iste godine knjaz Nikola izdao ukaz po kome je trebalo organizovati izbore u Crnoj Gori. Teritorijalna podjela države je bila osnov za ustanovljavanje izbornih jedinica. Organizacija izbora je podrazumijevala da su oni javni i da se poslanici biraju neposredno, ali ne svi.⁵⁰

Postoje podaci da su izbori organizovani u periodu od „šest ujutru do dva sata poslije podne“.⁵¹ Glasaci koji nijesu bili pismeni, a naravno bilo je mnogo takvih, glasili su „uz pomoć“ pisara. Zanimljivo je da je glasanje realizovano tako što je pored imena glasača pisalo ime kandidata za kojeg glasa.⁵² Postojao je i Zakon o izboru narodnih poslanika iz juna 1906. godine.

Naredni period parlamentarnog života karakterišu političke borbe i brojne afere koje su prožimale ne samo politički već i društveni život u zemlji. Naredni izbori održani su 1911. godine i njihov ishod je objavljen u časopisu „Glas Crnogorca“, koji je ujedno imao i ulogu Službenog lista u tom dobu. Politički život u državi odvijao se u narednom periodu i u svjetlu balkanskih ratova. Posljednji izbori su održani 1913. godine.⁵³

U tekstovima Zapisnika, Stenografskih bilješki, evidentirano je da su predsjednici Skupštine u periodu 1905–1916. godine bili: Šako Petrović (1905–1906), Labud Gojnić (1907–1908), Marko Đukanović (1909), Milo Dožić (1910–1911), Jovan S. Plamenac (1912–1913), Milo Dožić (1914–1916).⁵⁴ Iz spiska poslanika i podataka o poslanicima, predsjednicima i sekretarima utvrđuje se da u Skupštini nije bilo žena. Ulazak žena u parlamentarne strukture desio se tek u periodu socijalizma.

Crnogorska narodna skupština je prestala sa radom tokom Prvog svjetskog rata u kome su poslanici odlučili da redovno učestvuju. Skupština se posljednji put sastala 25. decembra 1915. godine, dok se kao datum prestanka rada računa 4. januar 1916. godine.⁵⁵

Literatura

1. Stenografski zapisnik Crnogorske narodne skupštine za 1907. godinu.
2. Stenografske bilješke Kralj. Crnogorske narodne skupštine za 1910. godinu.
3. Stenografske bilješke Crnogorske narodne skupštine za 1911. godinu.

⁵⁰ F. Vučetić, Izbori u Knjaževini/Kraljevini Crnoj Gori 1905–1913; *Časopis Istorijski zapisi godina* XCVI, 1–2/2023, str. 105–121.

⁵¹ *n.d.*, str. 105–121.

⁵² *n.d.*, str. 105–121.

⁵³ *n.d.*, str. 105–121.

⁵⁴ Stenografske bilješke za sve navedene godine.

⁵⁵ <http://arhiva.skupstina.me/index.php/me/skupstina/o-skupstini/istorijat>

4. Sumarni inventar Crnogorske narodne skupštine, Državni arhiv Crne Gore DACG, (CNS) 1905–1914. godine, fascikle: 1, 3, 4, 5, 6, 7, 15, 20, 21, 24, 27, 35, 38, 39, 47, 48.
5. Rakočević, N. Crnogorska narodna skupština 1906–1914. Podgorica 1997, ITP „Unireks“ Podgoric.
6. Ustav za Knjaževinu Crnu Goru, Cetinje, KN Državna štamparija, 1905, fototipsko izdanje, 3M – Makarije, Podgorica 2005. godina.
7. Ustav Crne Gore iz 2007. godine.
8. Vučetić, F. Izbori u Knjaževini/Kraljevini Crnoj Gori 1905–1913; *Časopis Istorijski zapisi godina* XCVI, 1–2/2023.
<http://arhiva.skupstina.me/index.php/me/skupstina/o-skupstini/istorijat>

Sandra MARKOVIC

REPORT ON THE WORK OF THE NATIONAL ASSEMBLY- NATIONAL REPRESENTATIVE OFFICE DURING 1905–1914)

Summary

Work of the Montenegrin National Assembly in the period from 1905–1914. represented a step on the way to the democratization of society. An institution based on the model of developed European countries was established. This is evidenced by archival material and Stenographic records - Stenographic notes of the Montenegrin National Assembly. The Montenegrin National Assembly carried out its work actively until the beginning of the First World War, and since then it met occasionally during 2015. The people's deputies participated in the defense of the country, so the Assembly finally stopped working in 1916.

In the conditions of existence of the hereditary-monarchist type of state, the Assembly had peculiarities in its work. According to the provisions of the Constitution, the ruler exercised legislative power together with the Assembly. The Constitution defined the area of work of the Assembly, the swearing-in of deputies before the king, but also the swearing-in of the new king before this House of People's Representatives. On the basis of an insight into the Stenographic Records, Stenographic Notes of the Montenegrin National Assembly, an insight into the work in various areas, but also into the form and content of decisions, is realized. It is concluded that the Assembly was devoted to the individual problems of the individual citizen, the demands of individuals, then the communities of citizens from different parts of the state-tribes, the needs of the local population, etc. All three confessions participated in the parliament, as evidenced by the fact that the Montenegrin bishop, Archbishop of Bar and the Montenegrin mufti were necessarily deputies by position. The Assembly also functioned in the conditions of the Balkan Wars, and its work was interrupted at the time of the general danger caused by the beginning of the First World War.

In the mentioned period, significant legislative activities were realized, which in Montenegro left a significant mark and brought it one step closer to the developed countries of Europe.

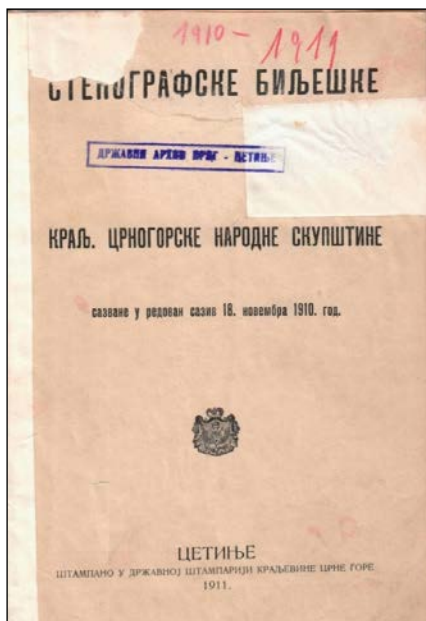
PRILOG

Sl. 1: Zgrada Crnogorske narodne skupštine,
Izvor fotografije: Narodni muzej Crne Gore

Sl. 2: Panorama Cetinja, kraj 19. i početak 20. vijeka,
Izvor fotografije: Narodni muzej Crne Gore

Sl. 3: Stranica Ustava za Knjaževinu
Crnu Goru

Sl. 4: Šako Petrović, prvi pred-
sjednik, 1905. godina, Crnogorske
narodne skupštine

Sl. 5: Panorama Cetinja, početak 20. vijeka
Izvor fotografije: Narodni muzej Crne Gore